
Město v sociálních vědách: kulturní přístup

Obrat ke studiím kultury a k poznávání způsobů, aktérů a podmínek „vytváření významů“ [Spillman 2002: 4] se v posledních desetiletích 20. století dotkl urbánních studií s podobnou silou, s jakou inspiroval i jiné oblasti sociálních věd. Spojení „kulturní obrat“ však ve výzkumu města nemá zcela jednoznačný význam. Na konci sedmdesátých let vznikaly práce, které se soustředily na město jako na „kulturní“ nebo kulturně podmíněné a významné prostředí, spíše v antropologii. Pokoušely se jak o studie jednotlivých měst, tak o jejich srovnávání a vytvoření či zpřehlednění obecných základů urbánní antropologie [Fox 1977; Hannerz 1980]. Na druhou stranu se s kulturním obratem pojí důraz na teoretické uchopení a zkoumání kulturních významů spojovaných s městem, na objevování „symbolických krajin“ měst nebo jejich reprezentací ve vědě, umění a literatuře [Savage, Warde, Ward 2003: 32–33] či „nemateriálních kulturních procesů“, „politik identity“ a „prostorů textů, symbolů, znaků“ [Philo 2000: 33, citováno dle Lees 2002: 101]. Těmto pracím je někdy vytýkán nedostatek pozornosti věnované materiálním stránkám života ve městě [pro shrnutí debat i pro protiargument viz Lees 2002]. Do třetice jsou pak dalšími autory [například Eade, Mele 2002: 5] za klíčové práce, které v urbánních studiích prosadily význam studia kultury a kulturních praktik, považovány knihy jako *The Condition of Postmodernity* Davida Harveyho [1990] a práce Sharon Zukin, zejména *The Cultures of Cities* [1995]. Teoretická východiska prací představujících kulturní perspektivu v urbánních studiích jsou tedy velmi pestrá. Částečně se pojí se znovuoobjevením textů klasické evropské sociologie, zejména děl Georga Simmela nebo Waltera Benjamina [viz např. Frisby 1988, 2001; Savage, Warde, Ward 2003], ale také s inspirací čerpající z lingvistiky nebo s teoriemi postmoderny. Zukin a Harvey pak propojovali studium kultury s politickou ekonomikou [Eade, Mele 2002: 5] a spoluutvářeli tak jednu z dominantních perspektiv urbánních studií v posledních desetiletích dvacátého století.

Pokud tedy hovoříme o kulturním přístupu ve studiích města, zahrnuje toto označení práce, které mohou pokrývat množství různorodých témat od sociální nerovnosti, politické správy, ekonomiky měst, každodenního života až po studium architektury a plánování měst a jejich dopadů na obyvatele. Současně autoři a autorky propojují svoje zkoumání s různými teoretickými východisky a často překračují disciplinární hranice. Když jsme plánovaly sestavení monote-matického čísla věnovaného kulturní perspektivě v urbánních studiích v českém prostředí, tušily jsme, že zaznamenáme podobnou pestrost, jak tematickou, oborovou a teoretickou, tak v porozumění toho, co tato perspektiva ve skutečnosti obnáší.

Text Petra Mareše *Sonda do kultury města – Zlín, modelové město modernity* se věnuje propojení tvorby fyzického prostoru města Zlín s projektováním speci-

fické identity jeho obyvatel, plánovitým utvářením jejich habitu a ovlivňováním vyznávaných hodnot, o které se pokoušela firma Baťa ve třicátých letech 20. století. Mareš chápe tuto stránku organizace městského prostoru a života obyvatel právě jako tvorbu zvláštní *městské kultury* Zlína, která však ve své partikulárnosti odrážela společenské a historické podmínky industrializace a moderní, řízené urbanizace.

Michal Růžička a Magda Stanová se také věnují historickému příkladu utváření města a vzorců jeho života. V textu s názvem *Oddělit a spojit: architektura sociálních nerovností v Benátské republice* popisují vznik a přetváření Benátek jako prostoru fyzického, sociálního a také symbolického. Skrze otázku, jak je možné, že navzdory výrazným sociálním a politickým nerovnostem v benátské společnosti nedošlo v průběhu tisíce let k žádné významné vzpouře a pokusu o změnu poměrů, ukazují na komplexnost praktik udržování sociálního řádu v prostoru města a v jeho symbolice a zejména v rytmech a pravidlech jeho každodenního života.

Stať Gábora Oláha pracuje s pojmem kultury snad nejexplicitněji ze všech textů v čísle. Oláh totiž přijímá perspektivu „silného programu“ kulturní sociologie Jeffreyho Alexandra s jeho argumentem o autonomii kultury. Kulturní významy – v případě, který popisuje Oláh, spojené s materiálními objekty a konkrétními prostory – podle něj ovlivňují emocionální reakce, vnímání i jednání sociálních aktérů. V textu *Kolektivní paměť, prostor a významy. Případ náměstí Svobody v Budapešti* tak sledujeme, jak je konkrétní místo naplňováno rozmanitými významy, které představují orientační bod i zdroj emocionální vazby pro různé politické skupiny. Místo existuje, je vnímáno, prožíváno a *užíváno* současně jako místo paměti, identitotvorný prvek, ale také jako prostor pro každodenní běžné aktivity. Oláh opírá svá tvrzení o zjištění z výzkumu, který kombinuje analýzu dokumentů a rozhovory s aktéry.

Stejná metoda je základem práce Pavla Pospěcha, která mapuje strategie vylučování z prostor nákupních center (mimo jiné skrze formulace domovních řádů) i praktik exkluze uplatňované manažery a/nebo bezpečnostními službami vůči jimi definovaným typům nechtěných návštěvníků. Text upozorňuje zejména na uplatňování kategorií bezpečí nebo pohodlí, které provozovatelé nákupních center významově spojují s jejich fungováním a používají je při zdůvodňování praktik kontroly, disciplinace a exkluze.

Poslední článek zařazený do čísla přináší další případ, v němž je možné sledovat tvorbu specifických významů a vnímání prostoru při každodenním užívání města. Autoři textu *Imaginace a reprezentace prostoru v každodenní zkušenosti* Ondřej Mulíček, Robert Osman a Daniel Seidenglanz analyzují „prostorové zkušenosti“ uživatelů invalidních vozíků. Současně však jejich ambice přesahuje cíl představit zjištění empirické studie. Na základě jak provedeného výzkumu, tak kritického čtení literatury totiž nabízejí diskusi o reprezentaci prostoru v geografii a o potenciálu, který přináší kulturní přístup, teorie každodennosti a analýza významů a praktik spjatých s užíváním města pro promýšlení teorie prostoru.

Stati, které čtenáři najdou v tomto čísle, tak spojuje zejména snaha poukázat na procesy tvorby významů, které jsou klíčové pro porozumění městu jako materiálnímu a zároveň symbolickému prostředí. Tematicky propojují tři oblasti studia měst – *symbolickou interpretaci města a prostoru, historii/paměť ve městě a každodennost ve městě*. Zároveň ve dvou z nich můžeme sledovat rozvíjení argumentů ohledně přínosu kulturní perspektivy pro studia měst a zřejmou potřebu autorů a autorek teoreticky promýšlet koncepty, které se s tímto pohledem pojí. Právě díky tomu doufáme, že se číslo v rámci českého a slovenského prostředí může stát podnětem k otevření debaty o tom, jaké místo má a měla by mít v dnešním zkoumání města perspektiva, která čerpá v teorii či metodologii inspiraci ze současných kulturních studií a současně se obrací ke klasickým otázkám teorie města.

Když odhlédneme od recenzí, obsah monotematického čísla uzavírá rozhovor s profesorem Jiřím Musilem, který nám jej laskavě poskytl v červnu 2012. Krom toho, že rozhovor mapuje důležitá období jeho profesního života včetně cesty, jakou se dostal k sociologii města a k sociologii bydlení, v něm Jiří Musil formuluje své ústřední názory na město a na jeho zkoumání, které rozvíjel i ve vlastní práci. Pro naše číslo je pak zajímavé zejména jeho zamýšlení se nad rolí studií „kultury“ ve zkoumání města, ale také nad výzvami, které shledával jako důležité pro současnou urbánní sociologii. Jeho slovo v debatách o této sociologické subdisciplíně nám bude velmi chybět. Rády bychom celé číslo věnovaly právě Jiřímu Musilovi s úctou k jeho dlouholeté práci.

Slavomíra Ferenčuhová, Lucie Galčanová, Barbora Vacková

Literatura

- Fox, R. G. 1977. *Urban Anthropology: Cities in their Cultural Settings*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Frisby, D. 1988. *Fragments of Modernity: Theories of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer, and Benjamin*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Frisby, D. 2001. *Cityscapes of Modernity: Critical Explorations*. Cambridge: Polity Press.
- Hannerz, U. 1980. *Exploring the City: Inquiries toward an Urban Anthropology*. New York: Columbia University Press.
- Harvey, D. 1990. *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Basil Blackwell.
- Lees, L. 2002. „Rematerializing Geography: The ‘New’ Urban Geography.“ *Progress in Human Geography* 26 (1): 101–112.
- Philo, C. 2000. „More Words, More Worlds: Reflections on the Cultural Turn and Human Geography.“ Pp. 26–53 in I. Cook, D. Crouch, S. Naylor, J. Ryan (eds.). *Cultural Turns, Geographical Turns: Perspectives on Cultural Geography*. Harlow: Prentice Hall.
- Savage, M., A. Warde, K. Ward. 2003. *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. Basingstoke: Palgrave.
- Spillman, L. (ed.). 2002. *Cultural Sociology*. Malden: Blackwell Publishers.
- Zukin, S. 1995. *The Cultures of Cities*. Cambridge, Mass.: Blackwell.